

ECONOMIC CONTRADICTIONS OF GLOBALIZATION

T. Nikitina

National University of Food Technologies

A. Boguslavskyy

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Key words:

*Economic contradictions
Economic categories
Research of economic
contradictions
Globalization*

Article history:

Received 02.07.2018
Received in revised form
24.07.2018
Accepted 14.08.2018

Corresponding author:

T. Nikitina
E-mail:
npnuht@ukr.net

ABSTRACT

The paper investigates the economic contradictions of globalization. The notion of globalization is defined. The main directions, periods and stages of the study of economic contradictions in the history of economic thought are considered.

Five main periods of studying of economic contradictions are highlighted: basic period (2 thousand BC — 15th century AD), classical period (15th century AD — 2nd half of 19th century AD), critical period (2nd half of the 19th century — the twenties of the 20th century), system period (the twenties of the 20th century — the nineties of the twentieth century), modern period — a new synthesizing (the nineties of the twentieth century — modernity).

The effects of globalization processes on economies of countries, economic processes and phenomena are shown. The main economic contradictions of globalization are determined. Among them, the first is the contradiction between wider and more rational use of productive resources between poorest and richest countries in the world. Secondly, there is the intensification of competition in the world market, both between different firms and between different countries. Thirdly, the increase of the international division of labour is seen as a positive result for developed countries and negative for underdeveloped countries. The fourth consequence of globalization is the creation of international monopolies and the intensification of the competitive struggle between them. Fifthly, there are contradictions between the interests of transnational corporations (TNCs) and the interests of the national state in whose territory TNCs operate, etc.

The indexes of globalization (The Globalization Index by the version of KOF) and the Global Competitiveness Index of Ukraine, which have a complex contradictory dynamics in different years, are analysed.

The analysis of periods and stages of the study of economic contradictions in the paper can be widely used for the analysis of economic interests in modern processes of globalization and integration, regionalization, solving global problems of humanity.

DOI: 10.24263/2225-2924-2018-24-4-11

ЕКОНОМІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Т.А. Нікітіна

Національний університет харчових технологій

О.В. Богуславський

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджено економічні суперечності глобалізації. Визначено поняття глобалізації. Розглянуті основні напрями, періоди та етапи дослідження економічних суперечностей в історії економічної думки.

Виділено п'ять головних етапів вивчення економічних суперечностей: початковий період (2 тис. до н. е. — 15 ст. н. е.), класичний період (15 ст. н. е. — друга половина 19 ст. н. е.), критичний період (друга половина 19 ст. н. е. — 20-і рр. 20 ст.), системний період (20-і рр. 20 ст. — 90-і рр. 20 ст.) та сучасний період — новий синтезуючий (90-і рр. 20 ст. — сучасність). Саме в сучасному періоді активізується вплив і, відповідно, наукове вивчення суперечностей глобалізації.

Показано наслідки впливу глобалізаційних процесів на економіки країн, економічні процеси та явища. Проаналізовано індекси глобалізації (*The Globalisation Index* за версією KOF) та глобальної конкурентоспроможності економіки (*The Global Competitiveness Index*) України. Визначено основні економічні суперечності глобалізації: по-перше, суперечності більш широкого та раціонального використання виробничих ресурсів між найбільш багатими та найбіднішими країнами; по-друге, зростання конкуренції на світовому ринку як між окремими фірмами, так і між різними країнами; по-третє, зростання міжнародного поділу праці є позитивним для розвинених країн і негативним для слаборозвинених країн; по-четверте, наслідком глобалізації є створення міжнародних монополій та інтенсифікація конкурентної боротьби між ними; по-п'яте, загострюються суперечності між інтересами транснаціональних корпорацій та інтересами національних держав, на території яких працюють транснаціональні корпорації.

Результати аналізу періодів та етапів економічних суперечностей будуть корисними при дослідженні економічних інтересів у сучасних процесах глобалізації та інтеграції, регіоналізації, вирішенні глобальних проблем людства.

Теоретичною і методичною основою дослідження є система загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, метод аналізу, узагальнення та наукової абстракції застосовано для визначення історичних періодів та етапів економічних суперечностей і дослідження економічних суперечностей глобалізації.

Ключові слова: економічні суперечності, економічні категорії, дослідження економічних суперечностей, глобалізація.

Постановка завдання. Економічна суперечність — одна з найважливіших категорій економічної науки. Вона широко застосовується як у нормативній

економічній теорії при побудові понятійно-категоріального апарату, так і на практиці, при вивченні економічних процесів і явищ. Суперечності, що виникають в економіці, привертала увагу багатьох науковців в історії економічної думки. Але з настанням глобалізаційного періоду розвитку економіки економічні суперечності набули найбільшої гостроти, враховуючи потужність глобалізаційних процесів та їхніх наслідків для економік країн світу. Тому актуальним є дослідження й поглиблення знань щодо визначення та класифікації економічних суперечностей глобалізації, зокрема при розгляді економічних суперечностей глобалізації у загальній схемі періодів та етапів вивчення суперечностей в економічній науці. Виявлені економічні суперечності у подальших дослідженнях дадуть змогу знайти шляхи мінімізації негативних наслідків глобалізації як для економіки України, так і для інших країн, в яких відбуваються складні процеси суспільно-економічної трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади такої економічної категорії, як економічна суперечність досліджувались багатьма вченими (К. Маркс, Ф. Енгельс, Л. Абалкін, І. Радіонова, А. Чухно, В. Іноземцев, В. Геєць, А. Гальчинський, В. Тарасевич та ін.). Так, Л. Абалкін, І. Радіонова, В. Тарасевич зосередились на вивченні суперечностей перехідних економік. В. Іноземцев та А. Чухно досліджували економічні суперечності постіндустріального суспільства [1, с. 149—150]. В. Геєць, А. Гальчинський розглядають суперечностей суспільно-економічного розвитку України в сучасному глобальному середовищі [2].

Вивченню різноманітних аспектів, пов'язаних з процесом глобалізації та діяльністю транснаціональних корпорацій як провідної сили в сучасній економіці, присвячені праці вітчизняних і зарубіжних авторів, серед яких Ф. Губайдулліна, Г. Мерніков, В. Новицький, О. Плотніков, В. Рокоча, С. Удовик, А. Шевцов та ін. [3—6]. Дослідженню ролі та впливу транснаціональних корпорацій у глобальній економіці присвячена праця М. Шимаї [7]. Є. Уткін, М. Єскіндаров досліджують фінансово-промислові групи, їх суперечливий вплив на сучасну економіку [8].

Водночас подальшого дослідження потребує визначення і класифікація економічних суперечностей глобалізації, враховуючи те, що глобалізація — це процес, пов'язаний зі зростаючою економічною відкритістю, ростом економічної взаємозалежності, що все більше впливає на загальні тенденції розвитку світової економіки.

Метою статті є виділення економічних суперечностей, що виникають на сучасному, глобалізаційному етапі розвитку суспільства та їх аналіз у загальній схемі періодів і етапів вивчення суперечностей в економічній науці.

Викладення основних результатів дослідження. Категорія економічні суперечності веде свій родовід від філософських суперечностей. Категорії філософських, суспільних, економічних суперечностей здійснюють взаємовплив одна на одну. Екскурс в історію економічної думки дає можливість умовно представити періоди та основні етапи дослідження економічних суперечностей [9, с. 74—81]. Початковий період (2 тис. до н. е. — 15 ст. н. е.) складається з таких етапів дослідження: інтуїтивний стародавній (виявлення суперечностей у бутті, суспільному житті, господарстві та управлінні ним,

окреслення суперечностей у збірках законів і трактатах); античний етап (побудова за допомогою суперечностей категоріально-понятійного апарату (Сократ, Платон), їх визначення (Аристотель) та виявлення. Використання при аналізі рабовласницького ладу (Ксенофонт, Катон, Варрон, Коллумела); донауковий етап (розгляд суперечностей між матеріальним і духовним світом, дослідження морально-етичних суперечностей у поведінці, житті окремої людини і суспільства (Августин Блаженний) — визначення справедливої ціни, відсотку.

Наступний період дослідження економічних суперечностей — класичний (15 ст. н. е. — друга половина 19 ст. н. е.), представлено такими етапами: меркантилістичний (дослідження суперечностей товарного і грошового обігу, торговельного балансу, багатства, грошей, міжнародної торговельної політики тощо); етап ранніх наукових досліджень (англійська емпірична філософія (Ф. Бекон) — вилучення та відмова від вживання суперечностей); етап зародження суспільних наук, Реформація, просвітництво (виявлення суперечностей між класами, групами людей, їх інтересами (Т. Гобс, К. Гельвецій), виділення політичних, економічних, соціальних суперечностей); німецька класична філософія (побудова філософської системи категорій і законів, у тому числі на основі розвитку руху, становлення суперечностей (І. Кант, Г. Гегель, І. Фіхте, Л. Фейєрбах); англійська політична економія (розробка внутрішніх суперечностей капіталізму, торгівлі); утопічно-соціалістичний (класові суперечності, суперечності виробництва, бідності, колективна гармонізація суперечностей); марксистський, формаційний (вивчення суперечностей господарювання, виділення антагоністичних суперечностей інтересів, класів, капіталізму).

Третій період — критичний (друга половина 19 ст. н. е. — 20-і рр. 20 ст.). Етапи дослідження: етап ревізійнізму, критики марксизму (дослідження суперечностей господарської свободи, еволюційне вирішення суперечностей капіталізму, вирішення міждержавних суперечностей за допомогою наднаціональних об'єднань (Е. Бернштейн, Р. Гільфердінг, К. Каутський)); етап історичної школи (дослідження суперечностей національних господарств, промислового зростання, торговельної політики, ролі держави (Ф. Ліст). Визнання еволюційного розвитку, стратегія поступок як спосіб розв'язання соціальних суперечностей); неокласичний етап (відмова від дослідження класових суперечностей); інституціональний етап (дослідження неекономічних факторів впливу, наприклад: звичаїв, традицій тощо на господарську поведінку людей).

Системний період (20-і рр. 20 ст. — 90-і рр. 20 ст.) охоплює такі етапи: етап створення соціалістичного господарства (суперечностей першого переходу від капіталізму до соціалізму, суперечності руху до планової економіки, суперечності соціалізму і капіталізму); кейнсіанський етап (розгляд суперечностей макроекономічної рівноваги, державного регулювання, поведінки суб'єктів, ефективного попиту, зайнятості, економічної політики, тощо); етап неолібералізму (аналіз суперечностей ефективності та розподільчих механізмів плану, свободи, способів координації та управління, прийняття рішень (Л. Мізес, Ф. Хайєк); системо утворюючий етап в СРСР 40—90-х рр. 20 ст. (розгляд суперечностей централізованого планування та ринкового регулювання

і можливостей їх поєднання в соціалістичній системі (Я. Кронрод, В. Степанян); етап неокласики і неокласичного синтезу (суперечності ринку і державного регулювання, необхідність використання як ринкових, так і планових методів управління економікою, суперечності теорій суспільного розвитку (Дж. Робінсон, Й. Шумпетер, Дж. Гелбрейт)); цивілізаційний етап (розгляд суперечностей між доіндустріальним, індустріальним та постіндустріальним способами виробництва); етап критики та реформування соціалістичної системи (суперечності початку ринкових перетворень, дефіциту, галузевої і структурної незбалансованості, ефективності, джерел суспільного розвитку (Я. Корнаї, О. Ланге, Л. Абалкін, Е. Лортікян, А. Чухно).

П'ятий, сучасний період дослідження економічних суперечностей — новий синтезуючий (90-і рр. 20 ст. — сучасність), складається з таких етапів [2]: трансформаційний (досліджуються різноманітні суперечності переходу до змішаної економіки, макроекономічної стабілізації, приватизації та лібералізації, трансформації інститутів, взаємодії різних факторів реформ, вивчення особливостей груп перехідних економік (Дж. Стігліц, Гж. Колодко)); наступний етап — критика наукової парадигми (суперечності між емпіризмом і раціоналізмом, створенням системного моделювання (Ч. Уілбер, Р. Харрісон), радикального раціоналізму, методологічного плюралізму; нерівноважний метод (Дж. Сорос)).

Наступний етап дослідження економічних суперечностей — глобалізаційний. Зупинимось на ньому більш докладно. В економічній науці вивченню різних аспектів, пов'язаних з процесом глобалізації та діяльністю транснаціональних корпорацій як провідної сили в сучасній економіці присвячені праці вітчизняних і зарубіжних авторів, серед яких Ф. Губайдулліна, Г.І. Мерніков, В. Новицький, О. Плотніков, В. Рокоча, С. Удовик, М. Шимаї, А.І. Шевцов та ін. [3—7].

Зокрема, українська економічна енциклопедія дає таке визначення: «Глобалізація (фр. global — загальний, всесвітній, від лат. globus — куля) — категорія, яка відображає процес обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що виходить за межі державних кордонів і з 60-х років ХХ ст. набуває форм постійного неохитно зростаючого міжнародного переплетіння національних економік. ... характеризується перманентністю темпів зростання світової торгівлі та валового внутрішнього продукту в усіх розвинутих країнах. Глобалізація виявляється у розширенні проникнення компанії в економіку зарубіжних країн за допомогою експорту, а в широкому значенні — за допомогою іноземних інвестицій ...» [11, с. 264].

Як зазначають В.Д. Базилевич та К.С. Базилевич, «глобалізація — всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно — політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей» [12, с. 126].

Глобалізація трактується А.А. Стриженко як «процес територіальної експансії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності по всьому світу, їх проникнення на максимальну кількість ринків. Вона визначається як зростаюче інтегрування окремих країн у світову економіку, що пропонує виміряти

часткою, яка складає чистий експорт країни в загальному обсязі валового внутрішнього продукту» [13, с. 3].

Ми визначаємо глобалізацію як загальний суспільно-економічний процес подальшої інтеграції національних економік та перетворення їх в органічно цілісне світове господарство [14, с. 182].

На сьогодні серед вчених не існує однозначної позиції щодо доцільності глобалізації та необхідності поглиблення інтеграційних процесів. Існують кардинально протилежні погляди на оцінку такого явища, як глобалізація. З одного боку, глобалізація розглядається як ключовий феномен майбутнього світового розвитку. З іншого — чітко виражене негативне ставлення до глобалізації та обвинувачення її в розростанні розбіжностей всередині країни і між країнами, загроза зайнятості та життєвим стандартам.

На наш погляд, обидві ці думки мають право на існування [14, с. 185]. Так, з одного боку, наслідком глобалізації стали фінансові кризи в 90-х роках ХХ ст. в Росії, Бразилії, Індонезії, Мексиці та ін. З іншого, більшість цих країн не досягли б відчутних темпів зростання, якби були ізольовані від глобальних ринків капіталу. Але факт прогресуючих ускладнень глобальних процесів визнається як противниками, так і прихильниками процесу глобалізації і системної інтеграції.

Існують як позитивні, так і негативні наслідки глобалізації економіки. Найчастіше, одні і ті ж наслідки можуть трактуватися і як позитивні, і як негативні, тобто ми спостерігаємо конкретні суперечності процесу глобалізації. Отже, до основних суперечностей глобалізації можна віднести, по-перше, те, що процеси глобалізації надають можливість більш широкого і раціонального використання виробничих ресурсів різними країнами. Промислово-розвинені країни отримують кваліфіковану робочу силу з інших країн, що є позитивним наслідком розвитку глобалізації. У той же час цей наслідок можна розглядати як негативний для тих країн, які втрачають своїх кваліфікованих робітників.

По-друге, позитивним наслідком глобалізації є загострення конкурентної боротьби на світовому ринку. Але цей наслідок є негативним для країн, що розвиваються і, частково, для країн з трансформаційною економікою, оскільки гостра конкурентна боротьба сприяє лише найсильнішим, найпотужнішим суб'єктам світової економіки і залишає назавжди на периферії більш слабких.

Подібні тенденції можна спостерігати аналізуючи індекси глобалізації (The Globalisation Index за версією KOF) та глобальної конкурентоспроможності економіки (The Global Competitiveness Index) України, які мають складну й суперечливу динаміку у різних роках.

Зазначимо, що Індекс глобалізації створено у 2002 р. у Швейцарському економічному інституті (KOF Swiss Economic Institute) за участі Федерального швейцарського технологічного інституту (Swiss Federal Institute of Technology). Цей індекс включає в себе більше 20 різних показників, які об'єднані в три базові групи з ваговими коефіцієнтами (відповідно, 36%, 39% та 25%):

1) показники економічної глобалізації (обсяг міжнародної торгівлі, рівень ділової активності тощо);

2) показники соціальної глобалізації (міжнародний туризм, рівень культурної інтеграції тощо);

3) показники політичної глобалізації (членство країни в міжнародних організаціях і місіях, ратифікації міжнародних договорів тощо).

Чим вище значення цього індексу для певної країни, тим вищий рівень її глобалізації [15]. Динаміку цього індексу за 1992—2015 рр. для України відображено в табл. 1.

Таблиця 1. Індекс глобалізації України за 1992—2015 рр. (за версією KOF) [15]

Year	Economic globaliz.	Actual flows	Restrictions	Social globaliz.	Personal contact	Information flows	Cultural proximity	Political globaliz.	Overall globaliz. index
1992	35,98	21,38	50,58	28,17	40,09	39,72	2,79	42,03	34,76
1993	38,96	23,97	53,95	28,77	42,30	39,34	2,79	45,03	36,87
1994	41,88	28,61	55,15	33,86	49,49	47,02	2,79	49,56	41,04
1995	47,24	37,88	56,60	36,78	48,55	56,14	2,79	52,76	44,90
1996	48,16	39,47	56,84	37,41	47,68	58,70	2,79	58,72	47,10
1997	48,39	39,23	57,56	51,79	50,87	68,20	34,30	64,20	54,01
1998	52,14	45,11	59,16	53,54	49,87	72,39	36,16	63,14	55,69
1999	56,28	52,73	59,84	52,83	48,92	70,62	36,89	66,67	57,87
2000	59,28	57,15	61,40	54,09	50,22	72,33	37,61	70,69	60,51
2001	49,73	52,28	47,19	56,18	54,14	73,80	38,51	75,28	59,16
2002	50,16	50,83	49,49	56,42	55,05	74,90	37,09	75,22	59,38
2003	49,07	51,64	46,51	57,41	56,31	76,36	37,27	77,65	60,03
2004	51,46	52,57	50,34	57,46	55,81	77,11	37,09	79,21	61,33
2005	54,52	55,62	53,42	58,04	57,56	77,47	36,72	80,04	62,86
2006	55,57	58,05	53,08	57,83	57,28	75,94	38,05	81,13	63,45
2007	58,72	61,31	56,13	57,83	56,04	77,80	37,25	84,27	65,43
2008	60,37	62,84	57,91	59,04	57,44	79,65	37,53	84,50	66,53
2009	66,02	72,46	59,57	58,59	54,84	79,43	39,08	84,06	68,25
2010	63,50	70,61	56,39	59,33	55,15	82,15	38,03	84,30	67,70
2011	64,48	72,79	56,17	59,81	55,87	82,03	38,95	84,54	68,29
2012	65,79	71,68	59,90	59,95	56,04	83,15	37,96	85,52	69,07
2013	67,82	73,55	62,09	61,05	56,84	85,12	38,37	85,74	70,26
2014	68,42	75,09	61,74	61,05	54,15	87,84	38,12	84,90	70,24
2015	56,22	75,08	66,13	65,40	56,65	85,43	51,86	90,19	70,60

Аналізуючи вищенаведені дані, можна побачити, що індекс глобалізації України за 1992—2015 рр. має загалом стійку позитивну динаміку і, незважаючи на незначні коливання у деяких роках, загалом демонструє зростаючий висхідний тренд (табл. 1). Загалом, індекс глобалізації України (Overall globalization index) зріс із 34,76 у 1992 р. до 70,60 у 2015 році. Три основні складові індексу глобалізації — індекс економічної глобалізації (Economic globalization), індекс соціальної глобалізації (Social globalization) та індекс політичної глобалізації (Political globalization) зросли, відповідно, з 35,98, 28,17 та 42,03 у 1992 до 56,22, 65,40 та 90,19 у 2015 р. [15].

Розглянемо динаміку індексу глобальної конкурентоспроможності України, щоб порівняти загальний тренд цього індексу з індексом глобалізації України. Необхідно зазначити, що індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index — GCI) (далі — ІГК) розраховується фахівцями Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum — WEF) з 2004 року. Індекс «розроблений для оцінки потенціалу зростання країн у середньостроковій та довгостроковій перспективі, з огляду на поточний рівень розвитку та з усвідомленням того факту, що конкурентоспроможність — “це набір інституцій, політик і факторів, які визначають рівень продуктивності країни”» [16, с. 14].

ІГК розраховується на основі більш ніж 110 параметрів, з яких близько третини отримують як статистичні дані з міжнародних організацій, а решта — «це дані, отримані внаслідок опитування керівників підприємств, яке проводиться щороку за методологією Всесвітнього економічного форуму в усіх країнах» [16 с. 17]. У свою чергу, ці дані групуються відповідно до методології ВЕФ за основними 12 складовими: 1) державні та приватні інституції; 2) інфраструктура; 3) макроекономічна стабільність; 4) охорона здоров'я та початкова освіта; 5) вища освіта та професійна підготовка; 6) ефективність ринку товарів; 7) ефективність ринку праці; 8) рівень розвитку фінансового ринку; 9) оснащення новітніми технологіями; 10) розмір ринку; 11) рівень розвитку бізнесу; 12) інновації. [16, с. 14—15].

На основі аналізу нижче наведених даних (табл. 2) можна відмітити, що індекс глобальної конкурентоспроможності України не має такої стійкої та чітко вираженої висхідної динаміки, як індекс глобалізації України.

Таблиця 2. Динаміка індексу глобальної конкурентоспроможності України та деяких країн-сусідів за 2004—2018 рр., складено авторами за джерелами [18—21]

Країна	2004— 2005 роки	2008— 2009 роки	2012— 2013 роки	2013— 2014 роки	2014— 2015 роки	2015— 2016 роки	2016— 2017 Роки	2017— 2018 Роки
Україна	86	72	73	84	76	79	85	81
Грузія	94	90	77	72	69	66	59	67
Польща	60	53	41	42	43	41	36	39
Росія	70	51	67	64	53	45	43	38
Туреччина	66	63	43	44	45	51	55	53

Так, за 2004—2018 рр. індекс глобальної конкурентоспроможності України зріс лише на 5 позицій, в той час як у країнах-сусідах аналогічне зростання склало від 13 позицій у Туреччині до 27 позицій у Грузії й 32 позицій у Росії [18—21]. Тобто зростання глобальної конкурентоспроможності економіки України не є таким же стрімким і однозначним, як індексу глобалізації України.

Якщо розглянути динаміку одного з найважливіших показників економічного розвитку країни — номінальний ВВП на душу населення, то за даними МВФ у 2017 р. Україна зайняла 131 позицію серед 186 країн світу — 2 194 дол. США [22].

У той же час у 1990 р. за різними оцінками номінальний ВВП на душу населення складав 1819 дол. США — 106 позиція серед країн світу. Загалом, за 1992—2016 рр. частка України у світовому ВВП за різними підрахунками скоротилась з 0,37% у 1991 р. до 0,12% у 2016, тобто зменшилась майже втричі [23].

Отже, на основі наведених у табл. 1 і 2 даних, а також вищевикладеної аналітичної інформації можна зробити висновок, що підвищення рівня глобалізації України супроводжується та водночас відбувається за рахунок втрати нашою країною своїх конкурентних позицій, у тому числі науково-виробничого потенціалу (зокрема зменшення частки України у світовому ВВП). Це відбувається як унаслідок дії об'єктивних суперечностей глобалізації — переважної реалізації в процесах міжнародної інтеграції економічних інтересів більш сильних світових гравців (країн-світових лідерів та інтеграційних об'єднань). Також діє низка суб'єктивних причин — затяжна кризова пост-соціалістична трансформація, суспільно-політична нестабільність тощо.

Наступна економічна суперечність глобалізації полягає у тому, що збільшення міжнародного поділу праці розглядається як позитивний результат глобалізації. У той же час цей результат є негативним для слаборозвинених країн, перетворюючи ці країни в сировинні придатки і «бананові республіки».

Також економічною суперечністю є те, що негативним наслідком глобалізації є створення міжнародних монополій і посилення конкурентної боротьби між ними, хоча саме посилення конкурентної боротьби між монополіями можна розглядати як позитивний результат.

Крім того, існують суперечності між інтересами флагманів глобалізації транснаціональними корпораціями (ТНК) та інтересами національних держав, на території яких працюють ТНК. До таких суперечностей можна віднести [24, с. 14—16]:

- використання робочої сили на небезпечних виробництвах з неадекватним рівнем оплати, що веде до руйнування соціального капіталу країни;
- знищення лісів і рибних промислів, вичерпання природних ресурсів, продаж токсичних хімічних речовин, які не розкладаються природним шляхом. Все це призводить до руйнування природного капіталу держави;
- скорочення інвестицій в наукові дослідження і підготовку наукових кадрів, зменшення кількості працюючих, закриття національних підприємств;
- шкідливе виробництво, яке призводить до погіршення стану навколишнього середовища і загрожує здоров'ю нації. У довгостроковій перспективі це призводить до погіршення життєздатності суспільства в цілому;
- вимоги для потреб транснаціональних корпорацій прямих субсидій, фінансової підтримки інфраструктури, пільгових режимів порівняно з національними підприємствами. Це призводить до зниження рівня конкурентоспроможності національних підприємств і, в результаті, до банкрутства та закриття виробництва.

Домінуючими суперечностями глобалізації, на думку багатьох сучасних вчених-глобалістів, зокрема Ф.А. О'Хара, є суперечності системної трансформації та дерегуляції економіки, формування інституційного середовища,

сприйняття інновацій і технологічних нововведень, швидкої реакції на зміни в глобальному середовищі тощо [25, с. 18—21].

Окремо можна виділити суперечності, що виникають у процесі економічної інтеграції України в глобальне світове господарство:

- між національними, регіональними та глобальними інтересами;
- між експортерами та імпортерами;
- між захистом внутрішнього ринку і зовнішньоекономічною експансією тощо.

Отже, процеси глобалізації спричиняють суперечливі наслідки для країн з різним рівнем економічного розвитку і для світової економіки загалом.

Висновки

На основі проведеного дослідження економічних суперечностей в історичному ракурсі та економічних суперечностей глобалізації можна зробити такі висновки: виявлені економічні суперечності в економічній науці доцільно використовувати при аналізі рушійних сил розвитку суспільства, важливих чинників економічних явищ, причин і наслідків помилок в управлінських рішеннях, виявленні розбіжностей між теорією і практикою, дослідженні протилежних моментів господарських процесів. Особливої уваги потребує дослідження та виявлення економічних суперечностей, що виникають на сучасному етапі глобалізації, враховуючи те, що глобалізація — це процес, пов'язаний зі зростаючою економічною відкритістю, ростом економічної взаємозалежності, поглибленням інтеграції у світову економіку.

До основних економічних суперечностей глобалізації можна віднести: по-перше, суперечності більш широкого та раціонального використання виробничих ресурсів між найбіднішими та найбагатшими країнами; по-друге, зростання конкуренції на світовому ринку як між окремими фірмами, так і між різними країнами; по-третє, зростання міжнародного поділу праці є позитивним для розвинених країн і негативним для слаборозвинених країн; по-четверте, наслідком глобалізації є створення міжнародних монополій та інтенсифікація конкурентної боротьби між ними; по-п'яте, загострюються суперечності між інтересами транснаціональних корпорацій і інтересами національних держав, на території яких працюють транснаціональні корпорації.

Аналіз індексів глобалізації (The Globalisation Index за версією KOF) та глобальної конкурентоспроможності економіки (The Global Competitiveness Index) України, показав, що індекс глобалізації України за 1992—2015 рр. має загалом стійку позитивну динаміку і, незважаючи на незначні коливання у деяких роках, загалом демонструє зростаючий висхідний тренд. У той же час індекс глобальної конкурентоспроможності України зростає набагато повільніше, ніж у країн-сусідів. Загалом, підвищення рівня глобалізації України супроводжується втратою нашою країною своїх конкурентних позицій, у тому числі науково-виробничого потенціалу. Це відбувається як внаслідок дії об'єктивних суперечностей глобалізації, так і впливу цілої низки суб'єктивних причин і факторів, які необхідно враховувати при здійсненні інтеграційної політики, щоб мінімізувати економічні збитки й отримувати позитивні результати від міжнародної інтеграції для України.

Результати аналізу періодів та етапів дослідження економічних суперечностей в економічній науці, а також економічних суперечностей глобалізації будуть корисними при дослідженні економічних інтересів в сучасних процесах глобалізації та інтеграції, регіоналізації, вирішенні глобальних проблем людства.

Безпосереднім доробком авторів є виділення та розгляд економічних суперечностей глобалізації у загальній схемі періодів і етапів вивчення суперечностей в економічній науці. Врахування та пошук напрямків гармонізації виявлених економічних суперечностей у подальших дослідженнях дасть змогу знайти шляхи мінімізації негативних наслідків глобалізації як для економіки України, так і для інших країн, в яких відбуваються складні процеси суспільно-економічної трансформації.

Література

1. *Иноземцев В.Л.* Постиндустриальное хозяйство и постиндустриальное общество (К проблеме социальных тенденций XXI века) / В.Л. Иноземцев // *Общественные науки и современность*. — 2001. — № 3. — С. 140—152.
2. *Гець В.М.* Про єдність і суперечності у розвитку суспільства, держави та економіки / В.М. Гець // *Економіка України*. — 2012. — № 11. — С. 4—22 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_11_2.
3. *Удовик С.Л.* Глобализация: семиотические подходы / С.Л. Удовик. — Москва : «Рефл-бук», Киев : «Ваклер», 2002. — 480 с.
4. *Губайдуллина Ф.* Прямые иностранные инвестиции, деятельность ТНК и глобализация / Ф. Губайдуллина // *Мировая экономика и международные отношения*. — 2003. — № 2. — С. 42—47.
5. *Транснаціональні корпорації: навчальний посібник [Текст]* / Под. ред. В. Рокоча, О. Плотніков, В. Новицький та ін. — Київ : Таксон, 2001. — 304 с.
6. *Україна в геоeкономічній парадигмі світу ТНК: Монографія / А.І. Шевцов, Г.І. Мерніков*. — Днепропетровск : Національний інститут стратегічних досліджень, Дніпропетровський філіал, 2004. — 122 с.
7. *Шимаи М.* Роль и влияние транснациональных корпораций в глобальных сдвигах в конце XX столетия / М. Шимаи // *Проблемы теории и практики управления*. — 1999. — № 3 — 76 с.
8. *Уткин Э.А.* Финансово-промышленные группы / Э.А. Уткин, М.А. Эскиндаров Москва : Изд-во ЭКМОС, 1998. — 256 с.
9. *Богуславський О.В.* Природа та характер економічних суперечностей / О.В. Богуславський // *Наукові праці аспірантів економічного факультету: Зб. наук. пр.* — Київ : ЗАТ НІЧЛАВА, 2005. — С. 73—83.
10. *Богуславский А.В.* Экономические противоречия: основные периоды и этапы изучения [Электронный ресурс] / А.В. Богуславский, Т.А. Никитина // *SCI-ARTICLE.RU*. 2018. URL. № 56, апрель 2018. — Режим доступа : <http://sci-article.ru/stat.php?i=1522-864641>.
11. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т1* / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. Ред.) та ін. — Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. — 864с.
12. *Базилевич В.Д.* Ринкова економіка: основні поняття і категорії / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. — Навч. посіб. — Київ : Знання, 2006. — 263 с.
13. *Стриженко А.А.* Глобализация мировой экономики: Инвестиционный аспект. — Барнаул: Издательство АлтГТУ, 2000. — 251 с.
14. *Нікітіна Т.А.* Вплив концентрації та централізації капіталу на глобальну та національну економіку / Т.А. Нікітіна // *Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць*. — Київ : КНУ, 2009. — Вип. 20. — С. 181—187.

15. The KOF Globalisation Index — Revisited [Електронний ресурс] / KOF Swiss Economic Institute. — Режим доступу : https://www.research-collection.ethz.ch/bitstream/handle/20.500.11850/238666/KOF_Globalisation%20Index_Revisited.pdf?sequence=7&isAllowed=y.

16. *Маргарета Дрзенік Хану* Оцінка продуктивності країн та регіонів: Індекс глобальної конкурентоспроможності. [Електронний ресурс] / Маргарета Дрзенік Хану, Т'єррі Гейгер. — Всесвітній економічний форум. 20 с. — Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/metodologia2010_UKR.pdf

17. KOF Globalisation Index [Електронний ресурс] / KOF Swiss Economic Institute. — Режим доступу : <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>.

18. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017—2018 [Електронний ресурс] / Економічний дискусійний клуб. — Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analityka/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>.

19. The Global Competitiveness Report 2004—2005 [Електронний ресурс] / World Economic Forum in collaboration with IESE Business School. — 2005. — Режим доступу : http://www.ieseinsight.com/casos/study_0035.pdf.

20. The Global Competitiveness Report 2008—2009 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. — Geneva, — 2008. — Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/-WEF_GlobalCompetitivenessReport_2008-09.pdf.

21. The Global Competitiveness Report 2017—2018 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. — 2018. — Режим доступу : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>

22. IMF World Economic Outlook Database-April 2018 [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. — April 2018. — Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/-ft/weo/2018/01/weodata/weorept.aspx?sy=2017&ey=2018&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds>.

23. *Кушнір І.* Валовий внутрішній продукт України, 1990—2016 [Електронний ресурс] / І. Кушнір. — Режим доступу до ресурсу: <http://be5.biz/makroekonomika/gdp/-ua.html>.

24. *Нікіміна Т.А.* Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на національні економіки // Актуальні проблеми розвитку підприємницької діяльності в Україні: зб. наук. праць. — Київ : КНУ, 2009. — Вип. 9. — С. 11—16.

25. *O'Hara Ph. A.* The contradictory dynamics of globalization / Globalization and the Third World : a study of negative consequences. — Basingstoke, Hampshire [u.a.]: Palgrave Macmillan, — 2006. — P. 17—35.